

Barbara Januskiewicz

Konserwacja żeliwnych i kutych elementów architektonicznych - seminarium w Warszawie

Ochrona Zabytków 31/1 (120), 84-85

1978

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

pracach remontowo-konserwatorskich, ale także ich stan przed tymi pracami. Organizatorzy sięgnęli również do źródeł ikonograficznych, pokazali przykłady dokumentacji projektowej oraz plany założeń urbanistycznych większych zespołów zabytkowych z parkami i otoczeniem. W ten sposób zaprezentowano około 90 różnych obiektów zabytkowych, m.in. pałace w Gultowach (II nagroda w konkursie na najlepszego użytkownika obiektów zabytkowych MKiS w 1975 r.) i w Czerniejewie (I nagroda w 1976 r.), oraz mniej znane, jak np. baszta z XIX w. w Krobielowicach, w której znajduje się klub-kawiarnia dla pracowników PPGR, czy dom podcieniowy z XVII w. w Jasnej, zajmowany przez Kombinat Rolny „Powieśle”, z przeznaczeniem m.in. na klub i mieszkania pracowników. Warto zwrócić

uwagę na mapę obiektów zabytkowych użytkowanych przez PPGR. Wyraźne skupienie takich zabytków występuje na obszarze Polski zachodniej i południowo-zachodniej, gdzie działają m.in. Zjednoczenia Państwowych Przedsiębiorstw Gospodarki Rolnej w Opolu, Poznaniu, Gdańsku oraz Sudeckie Zjednoczenie Rolniczo-Przemysłowe we Wrocławiu. Należy dodać, że został wydany przewodnik po wystawie, dla którego przyjęto formę katalogu i który dzięki temu jest doskonałą ilustracją działalności PPGR. Ta pierwsza w naszym kraju wystawa unaoczniała wiele aspektów ochrony zabytków znajdujących się w gestii resortu rolnictwa. Przede wszystkim była doskonałym przykładem realizacji art. 1 ustawy *O ochronie dóbr kultury i o muzeach* z 15.II.1962 r., który m.in. stwierdza, że

„opieka nad zabytkami w Polsce jest obowiązkiem Państwa i powinnością obywateli”. Wystawa ukazała także współpracę resortu rolnictwa z resortem kultury, która z każdym rokiem przynosi nowe efekty w postaci odnowionych zabytków. I wreszcie zwróciła uwagę społeczeństwa na różne możliwości wykorzystania obiektów zabytkowych i ich rolę w środowisku wiejskim. Natomiast aspekt propagandowy ekspozycji — inspiracja innych instytucji do sprawowania opieki nad zabytkami — powinien zaowocować w latach przyszłych. W tym miejscu należy zachęcić te jednostki uspołecznione, które użytkują zabytki, do podobnego jak PPGR pokazania społeczeństwu swojej działalności.

Krzysztof Nowiński

KONSERWACJA ŻELIWNYCH I KUTYCH ELEMENTÓW ARCHITEKTONICZNYCH — SEMINARIUM W WARSZAWIE

Seminarium zorganizowane zostało 21 października z inicjatywy dyrektora Oddziału Warszawskiego Pracowni Konserwacji Zabytków przy udziale Społecznego Komitetu Opieki nad Starymi Powązkami i Konserwatora Zabytków M.St. Warszawy.

Poza przedstawicielami instytucji-organizatorów wzięli w nim udział zaproszeni goście z Instytutu Mechaniki Precyzyjnej w Warszawie, Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, Zarządu PKZ, Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków, Ośrodka Dokumentacji Zabytków, muzeów, Towarzystwa Przyjaciół Warszawy (Szekcji Cmentarzy Zabytkowych), rzemiosła, zakładów INCO oraz prasy.

Przedmiotem seminarium było zagadnienie znalezienia sposobu zabezpieczenia zabytkowych obiektów żelaznych i żeliwnych przed niszczącym wpływem atmosfery. Gwałtownie rosnące zanieczyszczenie powietrza szkodliwymi czynnikami chemicznymi powoduje obecnie w niespotykanym dotychczas tempie destrukcję wszelkich przedmiotów metalowych. Narazone są na to przede wszystkim obiekty zabytkowe wystawione na wpływy atmosferyczne i z różnych przyczyn pozbawione bieżących zabiegów konserwacyjnych. Metoda ręcznego zabezpieczania, tj. oczyszczania za pomocą szczotek i fosolu z rdzy oraz pokrywanie pędzlem powłokami zabezpieczającymi o znacznej grubości — nie jest już wystarczająca przede wszystkim ze względu na dużą czasochłonność. Towarzystwo Przyjaciół Warszawy — Sekcja Cmentarzy Zabytkowych, widząc ogrom potrzeb w tej sytuacji, nawiązało kontakt z Instytutem Mechaniki Precyzyjnej w Warszawie (dalej nazywanym IMP), opracowującym naukowo antykorozyjne metody dla potrzeb przemysłu. Pracownicy Instytutu w ramach pracy społecznej wykonali w 1976 i 1977 r. pierwsze próby zastosowania metod Instytutu do obiektów zabytkowych. W 1978 r., na skutek podjętych starań, popartych przez Generalnego Konserwatora Zabytków i Towarzystwo Przyjaciół Warszawy (TPW), dalsze prace nad adaptacją metod Instytutu dla potrzeb konserwatorstwa mają wejść do programu naukowego IMP.

W Instytucie przy ul. Duchnickiej 3 w Warszawie zapoznano zebranych z dokumentacją filmową prac przeprowadzonych

przez pracowników IMP przy obiektach zabytkowych (tj. płycie inskrypcyjnej, ażurowym ozdobnym ogrodzeniu i nagrobku z równie ozdobnym ażurowym krzyżem, wykonanymi z żeliwa około poł. XIX w.). Procesy technologiczne zostały pokazane w pracowniach Instytutu, a następnie uczestnicy seminarium obejrżeli *in situ* na cmentarzu ewangelicko-reformowanym w Warszawie wspomniane wyżej obiekty zabytkowe, konserwowane w IMP.

Obrazy odbywały się w siedzibie Stowarzyszenia Historyków Sztuki pod przewodnictwem dra Tadeusza Rudkowskiego (Społeczny Komitet Opieki nad Starymi Powązkami), który dokonując otwarcia seminarium podkreślił wielki zakres potrzeb w dziedzinie ratowania zabytków metalowych, widoczny zwłaszcza na przykładzie obiektów znajdujących się na cmentarzach.

Referat wprowadzający, charakteryzujący zabytkowe obiekty żelazne i żeliwne, ich rolę w wyglądzie miasta wynikającą ze ściślego powiązania z architekturą (elementy dekoracyjne) i potrzeby — wygłosił dr Lech Krzyżanowski (Konserwator Zabytków M.St. Warszawy).

Dr Janusz Krause i mgr Sławomir Ski-biński (Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu) przedstawili w swych referatach stan badań nad problemami konserwacji zabytkowych obiektów żelaznych i żeliwnych w swojej uczelni. Referaty te dotyczyły zwłaszcza zagadnień wzmocnienia strukturalnego metalu. Dla zachowania przedmiotów, których rdzeń został zniszczony lub powierzchnia uszkodzona głęboko, konieczne staje się scalenie produktów korozji, pozwalające utrzymać ich kształt.

Po ukazaniu przez doc. Żaka profilu IMP i inicjatywy społecznych prac jego pracowników mgr Stefan Sękowski (IMP) omówił metody zabezpieczania antykorozyjnego przedmiotów żelaznych i żeliwnych, opracowane przez IMP dla przemysłu i ich adaptację dla potrzeb obiektów zabytkowych, wykonaną jako czyn społeczny przez pracowników Instytutu.

Oczyszczenie powierzchni metalu z rdzy i zanieczyszczeń osiąga się przez zastosowanie metody elektrolitycznej w wypadku

przedmiotów małych lub za pomocą metody ścierniej (tzw. piaskowania), z użyciem właściwie dobranej kruszywa lub innego materiału ściernego. Istotne znaczenie ma położenie mechaniczne powłok zabezpieczających, z których najważniejsza jest powłoka pierwsza, z cynku, grubości 0,25 mm, następna natomiast, z farby lub odpowiedniego lakieru, pozwala na dowolny dobór koloru i sposobu potraktowania powierzchni. W wypadku przedmiotów małych warstwa wierzchnia może być specjalnie zgrzewana, co zwiększa jej trwałość.

System IMP umożliwił obniżenie kosztów zabezpieczenia powierzchni metalowej o wymiarach 1 m² do około 350 zł, a czas wykonania skracą z tygodni do godzin. IMP produkuje również potrzebną aparaturę, której zaletą jest także możliwość dostosowania do pracy *in situ*. Zdaniem pracowników Instytutu metoda IMP gwarantuje trwałość zabezpieczenia na około 30 lat.

W dyskusji mgr Andrzej Wawrzeńczak (PKZ) powiadomił, że warszawski Oddział PKZ przystępuje w 1978 r. do prac konserwatorskich z zastosowaniem metod i sprzętu z IMP. Doc. Konrad Szmidi i dr Witold Milewski (IMP) zaofiarowali dalszą pomoc IMP w organizowaniu prac opartych na metodach Instytutu. Zaproponowali również swój udział w badaniach nad strukturą metalu z użyciem najnowszej aparatury IMP. Inż. Zygmunt Ciok (TPW, Sekcja Cmentarzy Zabytkowych) przedstawił zamierzenie swej organizacji utworzenia warsztatu, zajmującego się na miejscu konserwacją metalowych elementów nagrobków zabytkowych, opartą na metodach IMP. Przedstawiciel rzemiosła, Tadeusz Szmalenberg, stwierdził, że chociaż ręczna metoda zabezpieczania metalu nie nadąża za rosnącymi gwałtownie potrzebami, nie traci jednak swego znaczenia, zwłaszcza w odniesieniu do obiektów kutych, o bardzo bogatych kształtach i zróżnicowanej grubości materiału (przykład — ogrodzenie pomnika Adama Mickiewicza w Warszawie). Zdaniem mówcy zasadnicze znaczenie przy tej metodzie ma staranność wykonania i stała bieżąca konserwacja.

Ponadto dyskutanci, wymienieni wyżej oraz przedstawiciele Państwowego Muzeum Etnograficznego, Ośrodka Dokumen-

tacji Zabytków i inni, zwracali uwagę na niebezpieczeństwo, jakie potencjalnie niesie z sobą zbyt intensywne piaskowanie, mogące zatrzeć subtelne opracowanie szczegółów powierzchni. Podnoszono sprawę konieczności prowadzenia dokumentacji z przebiegu prac oraz przy wyborze sposobu nałożenia wierzchniej warstwy zabezpieczającej — uwzględniania walorów estetycznych.

Zebrani byli zgodni co do tego, że metoda IMP stanowi możliwość przeprowadzenia

niezbędnych zabiegów konserwatorskich w nieporównywalnie większej skali i w krótszym czasie, niż metody tradycyjne, co ze względu na ogrom potrzeb ma znaczenie zasadnicze. Jest to ponadto, moim zdaniem, pierwsza w Polsce próba zastosowania technicznych metod przemysłowych dla potrzeb konserwatorskich. Zaslugą organizatorów seminarium jest zapoznanie potencjalnie zainteresowanych instytucji z początkami działań w tej dziedzinie. Oparte one były, co należy podkreślić,

na społecznej postawie pracowników Instytutu, łączących społeczne zaangażowanie z kierunkiem pracy zawodowo-naukowej oraz na zmyśle organizacyjnym i wyczuciu sytuacji przez TPW. Obie te postawy są przykładem właściwego, nowoczesnego pojmowania roli czynnika działań społecznych w konserwatorstwie.

Barbara Januskiewicz

PRZEGLĄDY PLANÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO MIAST HISTORYCZNYCH

Ośrodek Dokumentacji Zabytków, przy współdziałaniu PP Pracowni Konserwacji Zabytków i Sekcji Ochrony Środowiska Kulturowego Towarzystwa Urbanistów Polskich, zorganizował w 1977 r. dwa przeglądy planów zagospodarowania przestrzennego miast historycznych. Pierwszy odbył się w Rzeszowie w dn. 26—28 kwietnia i poświęcony był miastom I olski południowej, drugi — w Toruniu w dn. 24—26 października i obejmował plany miast Polski północnej.

Celem przeglądów była przede wszystkim konfrontacja opracowań powstających w ostatnich latach dla potrzeb rewaloryzacji miast zabytkowych; opracowania wykonane zostały przez bardzo zróżnicowane zespoły autorskie, działające zarówno w PP Pracowni Konserwacji Zabytków, jak też w pracowniach urbanistycznych terenowych Zarządów Rozwoju Miast i Osiedli, w wyższych uczelniach i in. Zaprezentowano olbrzymi zakres opracowań, począwszy od studiów historyczno-urbanistycznych dostosowanych do potrzeb planów rewaloryzacji, przez studia rewaloryzacyjne, do planów miejscowych zagospodarowania przestrzennego i planów rewaloryzacji. W niektórych wypadkach przegląd objął również projekty architektoniczne nowej zabudowy w zespołach zabytkowych, jak też studia i projekty planów zagospodarowania przestrzennego województw, które w zasadzie wykraczały poza ustaloną dla przeglądów problematykę.

W obu przeglądach zaprezentowano około 70 opracowań dla poszczególnych miast, bardzo zróżnicowanych zarówno pod względem wartości zabytkowej, jak też nasycenia zabytkami i ich stanem zachowania. Należy tutaj stwierdzić, że wszystkie te opracowania powstały w latach 1972—1977, a więc w ciągu ostatnich pięciu lat, co świadczy o rosnącym zainteresowaniu władz centralnych i terenowych sprawami ochrony miejskich zespołów zabytkowych i włączeniu ich w życie rozwijających się organizmów miejskich.

Przedstawione opracowania reprezentowały różną problematykę i bardzo zróżnicowany poziom, niemniej jednak były

w pewnym sensie odpowiedzią na pytanie — co to jest rewaloryzacja miejskich zespołów zabytkowych i jakie jest jej miejsce w procesie planowania przestrzennego. Jednocześnie uwidoczniły się olbrzymie różnice w metodach opracowania, w sposobie podejścia do tematu, rodzaju oznakowań itd., co pozwoliło na wysunięcie wniosków zarówno metodologicznych, jak i organizacyjnych.

Obu przeglądom towarzyszyły obrady, na których wygłoszone zostały referaty poświęcone zagadnieniom ogólnym ochrony i dokumentacji miejskich zespołów zabytkowych oraz zagadnieniom szczegółowym.

W Rzeszowie wygłoszone następujące referaty:

Bohdan Rymaszewski, *Rewaloryzacja zespołów staromiejskich jako forma ochrony zabytków*;

Krzysztof Pawłowski, *Miejsce rewaloryzacji miejskich zespołów zabytkowych w procesie planowania przestrzennego*;

Olgierd Sawicki, *Zagadnienia metody i warsztatu planów rewaloryzacji zespołów zabytkowych*;

Wojciech Kalinowski, *Zagadnienia dokumentacji zabytkoznawczej dla potrzeb rewaloryzacji miast*;

Andrzej Piątek, *Metoda planowania rewaloryzacji na przykładzie m. Jarosławia*. W Toruniu wygłoszone następujące referaty:

Wojciech Kalinowski, *Zagadnienia programowe przeglądów regionalnych planów zagospodarowania przestrzennego miast historycznych*;

Jan Zbolewicz, *Problemy konserwatorskie historycznych układów miejskich województwa toruńskiego*;

Jerzy Stankiewicz, *Problemy rewaloryzacji zespołów zabytkowych w gospodarce przestrzennej*;

Bogdan Rymaszewski, *Rozwój przestrzennej Torunia i wynikające z niego wnioski konserwatorskie*;

Kazimierz Gregorkiewicz, *Rola i funkcja zespołu staromiejskiego w planie zagospodarowania przestrzennego m. Torunia*;

Bernadetta Zbolewicz, *Problematyka materiałów konserwatorskich do planu szczegółowego zespołu staromiejskiego w Toruniu*;

Marian Rissmann, *Zagadnienia komunalne w rewaloryzacji Starego Miasta w Toruniu*; Anna Walczak, *Realizacja programu konserwatorskiego Starego Miasta w Toruniu na wybranych przykładach*.

Prócz tego zarówno w Rzeszowie, jak i w Toruniu wygłoszone zostały liczne komunikaty, dotyczące zagadnień prezentowanych opracowań, jak też niektórych zagadnień ogólnych. Przegląd w Rzeszowie połączony był z objazdem terenowym na trasie: Rzeszów—Jarosław—Przemysł—Krosno—Rzeszów, a przegląd w Toruniu objął zwiedzanie Starego Miasta w Toruniu oraz objazd na trasie: Toruń—Chełmno—Świecie—Grudziądz—Toruń.

Oba przeglądy cieszyły się bardzo dużą frekwencją (każdorazowo około 250 uczestników). Prócz terenowej służby konserwatorskiej i planowania przestrzennego udział w nich wzięli pracownicy PP Pracowni Konserwacji Zabytków, pracownicy naukowcy wyższych uczelni i in. W obradach w Rzeszowie uczestniczył wiceminister kultury i sztuki dr Józef Fajkowski. W obu przeglądach wzięli udział przedstawiciele władz wojewódzkich i miejskich.

Organizacja przeglądów była możliwa dzięki aktywnemu udziałowi Zarządu PP Pracowni Konserwacji Zabytków oraz pracowników Oddziałów PKZ w Rzeszowie i Toruniu, którzy wzięli na siebie olbrzymi trud przygotowania ekspozycji. Wielką pomoc w organizacji przeglądów udzieliły terenowe władze Rzeszowa i Torunia.

Wszystkie zaprezentowane na przeglądach plany zostały przeffotografowane w technice czarno-białej i kolorowej. Materiały te będą dostępne dla zainteresowanych w Ośrodku Dokumentacji Zabytków. Referaty, komunikaty i dyskusja oraz opisy poszczególnych planów wraz z wyborem plansz zostaną opublikowane w kolejnych tomach „Biblioteki Muzealnictwa i Ochrony Zabytków” — seria B. Część materiałów ukaże się w specjalnym zeszycie miesięcznika „Architektura”.

Wojciech Kalinowski

WYSTAWA „ARCHITEKTURA WARSZAWY POCZĄTKU XX W.”

W listopadzie 1977 r. w Muzeum im. X. Dunikowskiego w Królikarni w Warszawie zorganizowana została przez Ośrodek Dokumentacji Zabytków oraz PP Pracowni Konserwacji Zabytków w Warszawie

wystawa fotograficzna, poświęcona architekturze Warszawy XX w.

Wystawę otworzył Generalny Konserwator Zabytków — dr Bohdan Rymaszewski, słowo wstępne wygłosił prof. dr hab.

Wojciech Kalinowski — dyrektor ODZ, natomiast z treścią ekspozycji zapoznali zgromadzonych gości dr Andrzej Olszewski. Była to kolejna tematyczna ekspozycja ukazująca wyniki prac dokumentacyjnych